



ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)
Volume 4 Issue 4, p. 415-431, November 2012

Antep'te Bir Misyoner Üniversitesi: Merkezi Türkiye Koleji *A Missionary University in Aintab: Central Turkey College*

Faruk TAŞKIN
Mersin Üniversitesi

Öz

Amerikan Board'ın Türkiye sınırları içerisinde kurduğu kolejlerden birisi Gaziantep'teki Merkezi Türkiye Koleji'dir. Ermeni ileri gelenlerinin de talebiyle 1876 yılında kurulan bu okul, hazırlık, tıp ve bilimler bölümü olmak üzere üç bölümden oluşmaktaydı. Osmanlı hükümetinin 1914 yılında üniversite olarak da kabul ettiği bu kolejden birçok doktor, eczacı, diş hekimi, öğretmen, mühendis, hukukçu ve papaz yetişmiştir. Fransızların Antep'ten çekilmesinin ardından Antep Ermenileri'nin büyük kısmı Halep'e taşınmış ve öğrenci bulmakta zorluk çeken Merkezi Türkiye Koleji de 1924 yılında Halep'e taşınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Misyonerlik, Amerikan Board, Antep, Merkezi Türkiye Koleji

Abstract

Central Turkey College in Aintab was one of the colleges founded in Turkey by the American Board of Commissioners for Foreign Missions at the request of prominent regional Armenian leaders. The school that was founded in 1876 had three parts: preparatory, medicine and science departments. The Ottoman government recognized the college as a university in 1914. The school trained many doctors, pharmacists, dentists, teachers, engineers, legists and priests. After the French troops left Aintab in 1921, a large number of Armenians followed them to Aleppo. This move decreased and number of students in the college and it soon moved to Aleppo in 1924.

Key Words: Missionaries, American Board, Aintab, Central Turkey College

Giriş

19. yüzyıl misyoner örgütlerin dünya coğrafyasında etkinliğinin arttığı bir dönemdir. Bu dönemde etkili çalışma yapan ve dünya coğrafyasına kısa sürede yayılan misyoner örgütlerinden birisi de, 1810 yılında Boston'da kurulan ABCFM ya da Amerikan Board olarak isimlendirilen, *American Board of Commissioners for Foreign Missions*'dir.¹

¹ David Brewer Eddy, *What Next in Turkey Glimpses of The American Board's Work in The Near East*, (Boston, Mass.: The American Board 1913), s. 36.

ABCFM üyesi olan Pliny Fisk ve Levi Parsons, 1819 yılı Kasım ayında Boston'dan Osmanlı topraklarına doğru başlattıkları yolculuklarını, 15 Ocak 1820 tarihinde İzmir'de tamamlamışlardır. Böylece Amerikan Board'ın Türkiye'deki varlığı da başlamıştır.² Bu misyoner örgütü, Türkiye sınırları içerisindeki yapılanmasını 1860'lı yıllardan itibaren Batı Türkiye misyonu, Doğu Türkiye misyonu ve Merkezi Türkiye misyonu olarak teşkilatlandırmıştır. Misyon merkezlerinde eğitim, sağlık, basın-yayın ve dini alanlarda çalışmalar yapılmıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, önceleri İncil okuma-yazma ve aritmetikten ibaret olan misyoner eğitimi gelişmiş, ortaöğretim kurumlarında da istenilen bir seviye yakalanmıştı. Ancak bu kurumların eleman ihtiyacının karşılanması için yüksek okullara olan zorunluluk gittikçe artmaktaydı. Buna gün geçtikçe güçlenen Ermeni burjuvazisinin daha nitelikli eğitim isteği ve misyoner faaliyetlerine katkıda bulunacak yerel din adamlarının yetiştirilmesi ile sağlık kurumlarına eleman sağlanması da eklenince yüksek öğrenim kurumlarının açılmasına yönelik çalışmalar daha da yoğunluk kazanacaktır.³

Merkezi Türkiye Misyonu'ndaki Protestan Ermeni kiliseleri tarafından, Amerikan misyonerleri ile bağlantılı olarak, Küçük Asya'nın ortasında bir Hıristiyan koleji kurulması istenmiştir. Bu misyondaki Hıristiyan gençler için yüksek eğitim isteği, Ermeniler tarafından sürekli dile getirilmekteydi. Bölgeye en yakın Hıristiyan enstitüleri Beyrut'taki Suriye Protestan Koleji ve İstanbul'daki Robert Koleji idi. Bu enstitülerden birine katılmak Türkiye'nin güneydoğusundan gelen gençler için risk içermekteydi. Aynı zamanda, Beyrut'taki okul Araplara yönelikti. Robert Koleji ise İngilizce eğitim vermekteydi. Oysa Kilikya bölgesindeki Ermeniler arasında genel olarak Türkçe konuşulmaktaydı. Bu öğrencilerin bu okullarda öğrenim görmesi durumunda kendi bölgelerine yabancılaşmalarına neden olacağından kaygı duyulmaktaydı. Bütün bu gerekçelerden dolayı kendi bölgelerinde bir Hıristiyan koleji isteyen Ermeni Protestan liderler, Aziz Tillman C. Trowbridge'nin önderliğinde birleştiler.⁴

Kilikya Protestan Birliği ve Merkezi Türkiye Misyonu, eğitim konularını görüşmek üzere 1870 yılında Urfa'da yapılan bir toplantıda Merkezi Türkiye Protestan Kiliseleri'nin, papaz ve liseleri için iyi eğitilmiş öğretmenlere olan ihtiyaçlarını dile getirmişlerdir.⁵ 1871 yılında Adana'da Kilikya Birliği toplantısında 23 kilisenin temsilcisi, kolejin kurulması yönünde Misyon'a tekrar başvurmuşlardır. Bu toplantıda bulunan Board'ın Genel Sekreteri Dr. N. G. Clark, bölgedeki Ermeni azizler tarafından, bölgenin bir koleje ihtiyacı olduğu konusunda ikna edilmiştir.⁶

² Eddy, a.g.e., s. 57.

³ Uygur Kocabaşoğlu, "Osmanlı İmparatorluğunda XIX. Yüzyılda Amerikan Yüksek Okulları", *Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları 7*, (Bahri Savcıya Armağan'dan Ayrı Baskı, Ankara: 1988), s. 306.

⁴ Frank Andrews Stone, "The Educational 'Awakening' Among The Armenian Evangelicals of Aintab, Turkey: 1845-1915", *The Society for Armenian Studies at the Eleventh Annual Meeting of the Middle East Studies Association*, (New York, N. Y., November, 1977), s. 7.

⁵ A.B.C.F.M., Reel, 668; No: 379, 386.

⁶ A.B.C.F.M., Reel, 661; No: 455.

Merkezi Türkiye Koleji

İnşaatına 1875'te başlanan kolej 1878'de tamamlanmıştır. 1874'te bir hazırlık sınıfı (*preparatory*) oluşturulmasına rağmen,⁷ 1901 yılı kolej katalogunda okulun, 11 Eylül 1876'da öğretime başladığı belirtilmektedir.⁸ Aynı kaynakta Kolej'in, 27 hazırlık ve 11 birinci sınıf öğrencisiyle eğitime başladığı ve 1876'da Trowbridge'nin, Antep'e gelerek kolejın ilk başkanı olduğu ifade edilmektedir.⁹ Okul ilk mezunlarını 1880'de vermiştir.¹⁰ Merkezi Türkiye Koleji, Osmanlı Devleti'ndeki Amerikan kolejleri arasında üçüncü sıradaydı. Ancak misyonerlerin Anadolu'da kurdukları ilk kolejdi.

Kolej katalogunda, Kolej'in, 15 Ocak 1878'de Türk hükümeti tarafından *İdadi* olarak kabul edildiği belirtilmektedir.¹¹ Board kaynaklarında, Türk yetkililerin, yabancı kuruluşlarca desteklenen okulların *İdadi* veya *Sultani* olarak görev yapmasını olağan karşıladıklarını böylece misyonerlerin, bu yasal hakkı alarak diplomalarını meşrulaştırdıkları belirtilmektedir. 1912 yılında Kolej Yürütme Kurulu, kolejın üniversite olarak (*mekteb-i âli*) kabul edilmesi için Board Yönetimi tarafından, Osmanlı Hükümetine teklif edilmesi isteğini belirtir¹² ve çalışmaların da olumlu sonuçlanması üzerine, 1914 yılında Osmanlı Hükümeti, koleji, âli (*üniversite*) olarak tanımıştır.¹³ Bu tarihe kadar Türkiye'deki tüm Amerikan kolejlerinin dört yıllık çalışmaları, sadece ikinci derece (*ortaokul-lise*) olarak kabul edilmekteydi.¹⁴

Antep'teki kolejın binası şehrin zengin Müslümanlarından olan Kethüdazade Taha Efendi (Göğüş) tarafından bağışlanmıştır.¹⁵ Board kaynaklarında Taha Efendi'nin, arsayı satmayı reddederek eğitim amaçlı kullanılması koşuluyla bağışladığı belirtilmektedir.¹⁶ Bu jesti değerlendiren kolej yönetimi, 1912–1913 öğretim yılından itibaren Taha Efendi'nin torunlarının koleje ücretsiz kaydedilmesine karar vermiştir.¹⁷ Yine Antepli zengin Ocaklar ve Ataylar gibi aileleri de kolejın kurulması için para yardımında bulunmuşlardır.¹⁸

⁷ A.B.C.F.M., Reel, 667, No: 139, Reel, 666, No: 133.

⁸ *Catalogue of Central Turkey College at Aintab*, (Constantinople: Presses of H. Matteosian Bible House, 1901), s. 5. Reel, 668, No: 380, Reel, 661, No: 272.

⁹ Judson Smith, "Central Turkey College at Aintab", *Herald Missionary*, Vol., 96, June, Date, 1900, s. 226.

¹⁰ A.B.C.F.M., Reel, 661, No: 232.

¹¹ *Catalogue of Central Turkey College at Aintab*, s. 5.

¹² A.B.C.F.M., Reel, 666, No: 88.

¹³ *Central Turkey College The Year Before The War*, College Press, 1914, s. 1; Reel, 667, No: 138. Stone, (1977), a.g.m., s. 12.

¹⁴ *Central Turkey College The Year Before The War*, ss. 28-29.

¹⁵ Uğuroğ Barlas, *Gaziantep Tıp Fakültesi Tarihi ve Azınlık Okulları*, (Gaziantep: Gaziantep Kültür Derneği Yayınları, 1971), s. 21.

¹⁶ A.B.C.F.M., Reel, 661, No: 232.

¹⁷ A.B.C.F.M., Reel, 666, No: 55.

¹⁸ Turhan Baytop, *Antep'in Öncü Hekimleri Merkezi Türkiye Koleji Tıp Bölümü ve Antep Amerikan Hastanesi*, (İstanbul: SEV Yayınları, 2003), s. 14.

Kolej'in Amacı

Kolejin amacının sorumluluk alabilen yerli liderler yetiştirmek¹⁹ olduğu gibi, Merkezi Türkiye Misyonu'ndaki Protestan kiliseleri için papaz, öğretmen ve vaiz yetiştirmek olduğu da belirtilmektedir. Board kaynaklarında kolejin amacının Osmanlı Devleti içerisindeki tüm ulusların uygarlık yolunda ve gerçek bilim alanında gelişmelerini sağlamak olduğu ifade edilmektedir.²⁰

Özellikle Türkler arasında yaygın olmayan, edebiyat, yerel diller, doğu tarihi ve arkeolojisini araştırmak kolejin önemli görevleri arasında gösterilmektedir. Board kaynaklarında özellikle kolejin bölgede Arkeolojik çalışmalar yapmak istemesi, Hıristiyan köklerine yöneliş ve "Bible Land- İncil Toprakları"na sahipleniş güdüsünü de beraberinde getireceği vurgulanmaktadır.²¹ Merkezi Türkiye Koleji'nin, Harvard ve Yale Üniversiteleri'nin New England'da²² üstlendiği görevi Ortadoğu'da üstleneceği Board kaynaklarında sık sık belirtilmektedir.

Kolej'in Bölümleri

Hazırlık bölümü, tıp bölümü, fen bölümü olmak üzere üç bölümden oluşan kolejde eğitim 4 yıldır ve sadece erkek öğrenciler okumaktaydı. 1914 yılında kolejin Osmanlı Devleti tarafından bir üniversite olarak tanınmasıyla kolejde eğitim, hukuk, madencilik, inşaat mühendisliği, tarım, ticaret ve benzeri alanlarda da mesleki kurslar yürütülmesine izin verilmiştir. Kolej'in bu alanlarından diploma alan öğrencilere devlet sınavına girme hakkı ve başarılı oldukları takdirde de diplomalarının devlet tarafından onaylanması öngörülmüştü.²³ Kolej'in eğitim dili Türkçe olmasına rağmen, Ermenice ve İngilizce de yoğun biçimde okutulmaktaydı.²⁴ Kolej'in resmi dilinin Türkçe olmasındaki temel neden bölgede yaşayan Ermenilerin Türkçe konuşmasıydı. 1878 yılından sonra koleje yatılı öğrenciler de kabul edilmeye başlanmıştır.²⁵ Özellikle koleje Antep dışından da öğrencilerin gelmesi yatılı bölümün açılmasına neden olmuştur.²⁶

Misyon çalışmalarının daha etkin olması için kolej içerisinde²⁷ 3 Ocak 1876 yılında Tıp Bölümü açılmıştır.²⁸ Kolejde hekimliğin yanı sıra eczacılık ve dişçilik bölümleri de bulunmaktaydı. Bu bölümler Tıp Bölümü içerisinde hekimlik çalışmalarıyla birlikte yürütülmekteydi. Eczacılık öğretiminin süresi 3 yıldır.²⁹ Kolej'in Tıp Bölümü, Amerikan Hastanesi'nin eleman ihtiyacının karşılanmasında önemli bir görevi üstlenmiştir.

¹⁹ A.B.C.F.M., Reel, 661, No: 456.

²⁰ A.B.C.F.M., Reel, 661, No: 459.

²¹ A.B.C.F.M., Reel, 667, No: 132.

²² Birleşik Amerika'nın kuzeydoğu kısmındaki eyaletlerine verilen ortak addır.

²³ *Central Turkey College The Year Before The War*, s. 29.

²⁴ A.B.C.F.M., Reel, 668, No: 82. *Catalogue of Central Turkey College at Aintab*, s. 18.

²⁵ Barlas, (1971), a.g.e., s. 24.

²⁶ *Catalogue of Central Turkey College at Aintab*, s. 14.

²⁷ A.B.C.F.M., Reel, 646, No: 379.

²⁸ Barlas, (1971), a.g.e., s. 23.

²⁹ Baytop, a.g.e., s. 35.

Tıp Bölümü'nün açılışından bir yıl sonra Gregoryen Ermenilerin, okulda kadavra üzerinde öğretim yapıldığı şeklindeki şikâyeti üzerine, eğitime kısa bir süre ara verilmiştir. Anteplilerin, Antepli olan Maarif Nazırı Münif Paşa'ya durumu bildirmesi üzerine sorun çözülmüştür.³⁰

1887 yılında ekonomik yetersizlikler nedeniyle kolejin tıp bölümünde öğretime ara verilmiştir.³¹ Dr. Shephard, zengin Türk, Ermeni ve Yahudilerden yardım topladıysa da sorunu aşamamış,³² 1888'de ise Trowbridge'in ölümüyle Tıp Bölümü'nü yaşatma umutları iyice kaybolmuştur. 1886 yılında Tıp Bölümü'nün son sınıfının Beyrut'a gönderilmesinin ardından, 1889 yılında da bölümün tamamı Beyrut'a taşınmıştır.³³

Merkezi Türkiye Koleji'nin Kolej Bölümü'nde 1876'dan 1921 yılına kadar okuyan öğrenci sayısı 5569 olarak verilmektedir. Tıp Bölümü'nde ise 100 öğrencinin okula kayıt yaptırdığı belirtilmektedir. Kolejden mezun olan öğrenci sayısı 400'ü geçmiştir. Tıp bölümünden 21 doktor, 38 eczacı, 33 diş hekimi³⁴ mezun olmuştur. Yine elde edilen bilgiler doğrultusunda 11 öğrencinin master programında olduğu anlaşılmaktadır.³⁵

Merkezi Türkiye Koleji'nin diploması, Beyrut'taki Suriye Protestan Koleji, Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Genova Üniversitesi Tıp Fakültesi, Kolombiya Üniversitesi ve Yale Üniversitesi tarafından B. A. (lisans) derecesinde kabul edilmekteydi. Amerika'daki don okulları da kolej diplomasını lisans düzeyinde kabul etmişlerdir.³⁶

Kolej öğrencilerinin 13 ile 30 yaş grubundan olduğu belirtilmektedir. Son sınıf öğrencilerinin ortalama yaşı 22 idi. Yine öğrencilerin 4/7 esnaf, 2/7 tüccar, 1/7 serbest meslek sahibi kişilerin çocuklarından oluştuğu ve 1/4'nin öksüz, Ermeni öğrencilerin ise yaklaşık 2/3'sinin Protestan ailelerden geldiği anlaşılmaktadır.³⁷

Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinden koleje öğrenci gelmiştir. Koleje Antep, Maraş, Halep, Urfa, Diyarbakır, Harput, Arapkir, Sivas, Erzincan, Bitlis, Van, Kayseri, Yozgat, Konya, Adana, Niğde, Saimbeyli, Elbistan ve İzmir'den öğrenciler gelmiştir. Kilis, Kessab, Hasanbeyli, Umranیه ve Siverek, Eybez, ve Zeytun, Viranşehir, Beylan, Jibin, Beytaş, Nizib, Alexandria (Mısır), Halep, Van, Silvan (*Farkin*), Rakka gibi bölgelerden de öğrenci gelmekteydi.³⁸

Merkezi Türkiye Koleji bütün ırktan ve dinden olanlara açık olduğunu ifade etmesine rağmen, kolejde baskın olan millet Ermeni, mezhep ise Protestanlıktı. Bunların dışında Ortodoks, Katolik, Müslüman ve Mormonlardan da öğrenciler okula kayıt yaptırmışlardır.³⁹ Kaynaklarda 1876'da okul açıldığı dönemde Antepli Müslümanlardan 60 kişinin koleje kayıt

³⁰ Uğurȯl Barlas, "Osmanlı Döneminde Gaziantep'te Kurulan İlk Tıp Fakültesi", *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi, İstanbul, 17-19 Şubat 1988*, (Ankara: TTK, 1992), s. 131.

³¹ *Missionary Herald*, "Central Turkey Mission", volume 108, December, 1912, s. 576.

³² Alice Shepard Riggs, *Shepard of Aintab*, (New York: Interchurch Press, 1920), s. 38.

³³ A.B.C.F.M., Reel, 668, No: 43.

³⁴ Hasan Yelken, "Gaziantep Amerikan Koleji", *Dentus Dergisi*, S. 9, Eylül 1997, s. 30.

³⁵ Riggs, a.g.e., s. 40.

³⁶ A.B.C.F.M., Reel, 667, No: 139, Reel, 668, No: 83.

³⁷ A.B.C.F.M., Reel, 668, No: 82, 87.

³⁸ A.B.C.F.M., Reel, 673, No: 800.

³⁹ A.B.C.F.M., Reel, 652.

yaptırdığı ancak tepkiler üzerine öğrencilerin okuldan kayıtlarını sildirdiği belirtilmektedir.⁴⁰ Bunda resmi makamların koleje devam eden çocukların ailelerine baskı yaparak kayıtlarını silmesi için girişimde buldukları iddia edilmektedir.⁴¹ Yine 1898–1899 öğretim yılında 4 Müslüman öğrenci koleje kayıt yaptırmıştır. Ancak dönem ortasında hükümet emriyle Müslümanların Hıristiyan okullarına gitmelerinin yasaklandığı belirtilmektedir.⁴² Fakat bütün yasaklamalara rağmen koleje Müslümanlar az sayıda da olsa gelmişler ve burada eğitimlerini tamamlamışlardır.

Kolejden mezun olanların Maraş, Sivas, Antep, Kilis, Saimbeyli, Kessab, Halep, Guron, Urfa, Siverek, Diyarbakır, Birecik, Mardin, Mersin, Suriye, Adana, Dört Yol, Talas, Nevşehir, Zeytin ve ayrıca Londra, Kahire, İsviçre, Beyrut, Almanya gibi farklı bölgelerde de görev yaptıkları bilinmektedir.⁴³

Merkezi Türkiye Koleji'nde dördüncü sınıf öğrencileri derslerdeki başarılarının yanı sıra bitirme tezini de vermek zorundaydı. Öğrenciler belirledikleri konularda, okul yönetiminin de onayını alarak çalışmalar yapmaktaydılar. Örneğin 1913–1914 yılında son sınıf öğrencilerinin tez çalışmalarında; “Urfa'nın Dinsel Tarihi”, “Urfa'da Çocuk İşçiler”, “İbrahim Paşa”, “Karl Marx ve Öğretisi”, “Feminizm”, “Türkiye'de Hapishaneler”, “Dervişlerin Mevlevi Kuralları”, “Ermenilerin Entelektüel Gelişim Tarihinde Felsefenin Yeri”, “Rus Hükümetinin Ermenilere Yönelik Politikası (1828–1913)”, “Türkiye'deki Alman Enstitüleri”, “Zeytin'in Şimdiki Ekonomik Durumu ve Geleceği” gibi konular çalışılmıştır.⁴⁴

Kolejin Etkileri

Avrupa'daki modern eğitim-öğretim, teknik ve yöntemlerinin Osmanlı ülkesine getirilmesi bakımından yabancı okulların olumlu etkilerinin görüldüğü, ancak bu okulların çoğunluğunun başta din ve mezhep propagandası olmak üzere, çeşitli politik amaçlar içinde kullanıldığı da farklı araştırmacılar tarafından dile getirilmektedir. Amerikan Board'ın okullarının bulunduğu birçok bölgede toplumsal alanda değişimler, özellikle gayrimüslimler üzerindeki etkileri görülmekteydi. Şüphesiz Müslümanlar da bu gelişmelerden etkilenmişlerdir. Bu okullara ilk zamanlarda öğrenci gönderilmese de zamanla, özellikle 1880'lerden sonra Müslümanların da Amerikan okullarına devam ettikleri bilinmektedir.

Riggs, Amerikan misyonerlerinin Antep'e gelmeden önce Ermenilerin bir Pazar Okulu ve dua toplantılarının dahi olmadığını, sadece çok azının okuma yazma bildiğini ve İncil'i anladığını belirtmektedir.⁴⁵ Misyonerler, 1800'lü yılların başında misyoner yöntemi olarak eğitimin gücünü ve etkisini görmeye başlamışlardı. Bu doğrultuda Antep'te yapılan çalışmaların neticesinde, okuma yazma bilmeyen bir toplumdan yüksek öğrenim gören bir

⁴⁰ Samet-Erol, Bayrak-Maraş, “Gaziantep'te Doktorlar ve Sağlık, Opr. Dr. Ahmet Hurşit Battal ile Bir Röportaj”, *Yöre Dergisi*, c.1, s.1-12, Gaziantep, s. 19.

⁴¹ Baytop, a.g.e., s. 16.

⁴² A.B.C.F.M., Reel, 668, No: 35.

⁴³ A.B.C.F.M., Reel, 668, No: 36.

⁴⁴ *Central Turkey College The Year Before The War*, s. 19.

⁴⁵ Riggs, a.g.e., s. 171.

toplum yaratılmıştır. Ermeniler arasında misyonerlik aşısı tutmaya başlamış, eğitim gücüyle misyonerlere de yerli elemanlar yetiştirilmiştir.⁴⁶

Sarafian, kolejden 1880'den 1915'e kadar 409 öğrencinin mezun olduğunu, bunların öğretmen, doktor, diş hekimi, vaiz ve işadami olarak İmparatorluğun birçok bölgesinde çalıştıklarını belirtmektedir.⁴⁷ Stone, Türkiye'deki 22 kilisenin papazının, 13 lisedeki başöğretmeninin, Antep, Halep ve Maraş'ı da içeren en az 14 şehrin baş doktorunun, en az yedi şehirdeki Gregoryen cemaatinin okullarındaki öğretmenlerin, Konya'daki Gregoryen Enstitüsü yöneticisinin, Merzifon Anadolu Koleji Fen Bilimleri profesörünün ve kendi kolej elemanlarının 13'ünün Merkezi Türkiye Koleji'nden mezun olduklarını belirtmektedir.⁴⁸ Bunlar arasında Halep'teki modern hastanenin kurucusu olan Dr. Altoonian⁴⁹, Antep'te tıp çalışmaları yapan Dr. Habib Nazarian ve Antep'teki Amerikan Hastanesi'nde cerrah olan Dr. Hovsep Bezjian da bulunmaktaydı.⁵⁰ Bunlardan birkaçının da Amerika'ya gittiği anlaşılmaktadır.⁵¹

Kolejde, Pazartesi günleri halkın da katıldığı bir dizi konferanslar yapılmaktaydı. Bu konferanslar, çok fazla ilgi ve değer görmekteydi. Bu toplantılarda “Almanya’da ve İngiltere’de Öğrenci Yaşamı”, “Ermeni Güzel Sanatları”, “Açık Fikirlilik”, “Sinekile Mücadele”, “Başarılı Olmanın Yolları”, “İzciler”, “Sağlıklı Yaşam Koşulları”, “Tıbbi Gelişmeler”, “Türkiye’de Reform”, “Kaliforniya’da Çiftçilik”, “Gregoryen Kiliselerinde Reform”, “Panama Kanalı”, “Nizip Savaşı”, “Filipin Adaları’nda Amerikan Eğitim Çalışmaları”, “Doğu ve Batı Arasındaki Farklılıklar” gibi çeşitli konularda konuşmalarla halk bilinçlendirilmekteydi.⁵²

Misyonerler içerisinde zaman zaman koleje eleştiriler de yapılmaktaydı. Bunlardan biri kolejin eğitim dili olarak Ermenice yerine Türkçe’yi kullanması olmuştur. Bir yıl kolejde çalışan Dr. Kevork A. Sarafian, bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamıştır: “Eğitim dili Türkçeydi. Kitaplar İngilizceydi. Okulda uygulanan bu ikilik bana uygun gelmiyordu. Yöntemini rutin ve mekanik formüllere dayandıran bazı profesörler tarafından uygulanan bu resmi metot beni usandırdı. Kolejdaki atmosfer ortaçağ resmîliğindeydi.”⁵³ Oysa Merkezi Türkiye Koleji’nin dil politikasını savunanlar, okulun değişik etnik gruplardan gelen kişilerin buluşma noktası olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu nedenle daha yaygın olan Türkçe, Ermenice’nin yerine kullanılmıştır. Zaten kolejin öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu günlük yaşamda Türkçe konuşan Ermenilerden oluşmaktaydı.

Sarafian’ın bir başka yönde eleştirisi, kolejin başkanlarından olan Dr. Merrill’in ateşli bir din adamı olması yanında, fanatik ve mistik bir din inancına sahip olmasıydı. Yine

⁴⁶ Fred Field Goodsell, “Shepard of Aintab The Beloved Physician”, *Envelope Series*, vol. XIX, July, no. 2, Boston, 1916, s. 12.

⁴⁷ Kevork A. Sarafian, *A Briefer History of Aintab*, Published by Union of the Armenians of Aintab, 1957, s. 55.

⁴⁸ Stone, (1977), a.g.m., s. 21.

⁴⁹ Faruk Taşkın, “Antep’te Bir Misyoner Hekim: Dr. Fred D. Shepard (1855-1915)”, *Lokman Hekim Journal of Medical History and Folk Medicine*, Vol 1, No 3 (2011), s. 25.

⁵⁰ Riggs, a.g.e., s. 40.

⁵¹ A.B.C.F.M., Reel, 661, No: 232.

⁵² *Central Turkey College The Year Before The War*, 19.

⁵³ Kevork A. Sarafian, *From Immigrant to Educator*, (New York: Vantage Press, 1963), s. 28.

Merrill'in sık sık düzenlediği dua törenlerinde yanlış yapan öğrencilerin toplum önünde günahlarını itiraf etmeleri gerektiğini ve doğru yolu bulacaklarına dair söz vermelerini istemesi eleştirilere neden olmuştur. Merkezi Türkiye Koleji'nin baskın Protestan eğilimi, okuldaki Ermeni Gregoryen Kilisesi'nin bazı üyelerini de rahatsız etmekteydi. Örneğin, Mrs. Eliza Der Melkonian Sachaklian'ın belirttiğine göre, onun kardeşi zorunlu Protestan din uygulamalarına katılmaktansa, okuldan ayrılmayı tercih etmiştir.⁵⁴ Bu aşırı Protestan uygulamalar koleje yönelik ikinci eleştiriydi. Hâlbuki Osmanlı Devleti'ndeki kolejler Amerikan misyonerliğinin laik, liberal vitrinleri olarak görülmekteydiler. Aslında kolej, hem laik anlayış içerisinde doktor, mühendis, öğretmen yetiştirirken hem de din anlayışı doğrultusunda vaiz ve papaz olmayı teşvik etmiştir.

Stone, 1894'e kadar Merkezi Türkiye Koleji'nin, siyasi hareketlerin yuvası olarak görüldüğünü, Kolej profesörlerden Lazarus Diradourian'ın, Hınçak partisinin sempatzamı olduğu ve Profesör Sarkis'in karısının da bu parti de aktif olarak çalıştığını belirtmektedir.⁵⁵ Osmanlı kaynaklarında, Alexsandre Bezjian, Agob Bülbülyan ve Levonyan'ın evlerinde yapılan aramalarda örgütsel yayımların bulunduğu⁵⁶ ve bu kişilerin Amerikan uyruklu olduklarına dair soruşturmanın da yapılmasının istendiği belirtilmektedir.⁵⁷

1870'de Maraş Theological Seminary'den mezun olan Antepli Aziz Kevork H. Kazanjian, Maraş, Antakya ve Halep'teki papazlıktan sonra, yüksek öğrenim için Yale Divinity School'a gitmiş ve daha sonra 1892'de ilk Ermeni Protestan papazı olarak tekrar Antep'e dönmüştür. Bu kişinin 1896 Kasım'ında, Antep'ten ayrılmak zorunda kalmasına neden olan durum, yerel Ermeni örgütlerinin liderlerinden biri olarak tutuklanma tehdidiyle karşı karşıya kalmasıdır.⁵⁸ I. Dünya Savaşı döneminde ise kolej, kendini siyasi olayların içinde bulmuştu. Stone, Merkezi Türkiye Koleji'nin bazı öğrencilerinin Taşnak Sutyun Partisi'nin üyesi olduğunun ifade edildiğini belirtmektedir.⁵⁹ Ermeni milliyetçiliği konusunda bilinçlenen öğrencileri artık misyonerler de kontrol edemiyorlardı. 3 Mart 1909'da çıkan isyanın Ermeni gizli örgütleriyle işbirliği sonucu çıktığı belirtilmektedir. Bu gelişmeler üzerine Başkan Merrill, okulu 6 haftalığına kapatmıştır. Daha sonra örgütle ilişkisi olmayan öğrenciler okula kabul edilmiş ve eğitime devam edilmiştir.⁶⁰

Kolej'in Kapatılması

I. Dünya Savaşı'nda koleje Türk yönetimi el koymuş daha sonra da 1918'de İngilizler ve Fransızlar kolej binalarını karargâh olarak kullanmışlardır. Merkezi Türkiye Koleji, 3 Ekim 1921'de Amerikalı misyonerlerin denetiminde tekrar açılmıştır. Kolejin binaları İtilaf Devletleri'nin yerleşkesi olarak kullanıldığından, eğitim kampusun arkasındaki öksüzler yurdunda sürdürülmüştür. Amerikalılar, güçlkle 6 Ermeni ve 2 Türk öğretmen bularak eğitime başlamışlardır. Önceki fakülteden kalan öğretmenlerden sadece Setrag G. Matossian

⁵⁴ Stone, (1977), a.g.m., s. 28.

⁵⁵ Stone, (1977), a.g.m., s. 18.

⁵⁶ BOA., DN 226, SN. 10, T. Ş. 2. 1322/2.

⁵⁷ BOA., AMKT, MHM, 713/30.

⁵⁸ Stone, (1977), a.g.m., s. 30.

⁵⁹ Stone, (1977), a.g.m., s. 23.

⁶⁰ *Central Turkey College The Year Before The War*, s. 12.

idi. Ayrıca öğretmen bulunamadığı için Fransızca dersi kaldırılmış ve kolejin birinci sınıfına da öğrenci kaydı yapılamamıştır.⁶¹

Bu dönemde kolej, 60 öğrenci ile eğitime başlamış ve daha sonra bu sayı artarak 90'ı bulmuştur. Aralık 1921'de Fransızların Antep'ten çekilmesiyle kolejdeki öğrenci sayısının da 40'ın altına düştüğü ifade edilmektedir. Çünkü Fransızların Antep'ten çekilmesiyle, özellikle Ocak 1922'de Ermeni nüfusunun büyük bir kısmı da Fransa'nın mandası altındaki Suriye'ye göç etmiştir. Bu durum Halep'i Ortadoğu'da Protestan Hıristiyanların en yoğun olduğu yerleşim merkezi haline getirmiştir. Bu göç nedeniyle Merkezi Türkiye Koleji'nin öğrenci potansiyeli de doğal olarak ortadan kalkmış olmaktadır.⁶²

Kolej yöneticilerinin gelecek hakkındaki ümitlerinin yok oluşu ve bölge halkının desteğini kaybetmeleri, Merkezi Türkiye Koleji'nin de Antep'teki sonu olmuştur. Kolej 1924 yılında Antep'ten Halep'e taşınmış ve bu tarihten sonra "Sürgündeki Kolej" adı ile anılmıştır.⁶³ Antep'te 40 yıl süreyle yüksek eğitim verdikten sonra Halep'te yeniden açılan kolej, misyonerler için yeni bir devrin de başlangıcı olarak görülmüştür. İki yıllık kolej seviyesinde eğitim veren Halep Koleji, hala varlığını sürdürmektedir.⁶⁴

Sonuç

19. ve 20. yüzyılın başları Amerikan misyonerlik faaliyetlerinin en yoğun ve en parlak olduğu dönemdir. Bunun nedeni kapitalizmin emperyalizme dönüşmesi ve misyonerlerin bu durumdan yararlanmasıdır. Bu yüzden de misyoner faaliyetlerini ele alırken olayın dini boyutunun yanı sıra siyasi ve ekonomik boyutlarını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

1820 yılında Osmanlı topraklarına ayak basan ve devletin en uç birimlerine kadar ulaşmayı başaran Amerikan Board misyonerleri, hedeflerini gerçekleştirmek için eğitim, sağlık ve basın-yayını sonuna kadar kullanmışlardır. Osmanlı Devleti'nin, belirtilen bu alanların tümünde başarısız bir görüntüye sahip olması bu durumu kolaylaştırmıştır.

Amerikan Board'ın Türkiye topraklarında açtığı üniversite düzeyindeki ilk kolej Merkezi Türkiye Koleji'dir. Kolej, temelde bütün ırktan ve dinden insanlara açık olsa da faaliyetleri gerçekte Ermenilere yönelikti ve okulda dini anlamda Protestan uygulamalar önemli yer tutmuştur. Kolej, Ermeniler üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu net olarak görülmektedir. Çünkü misyonerler, kolejde okuttukları ders kitapları vasıtasıyla Ermenice, Ermenistan tarihi ve coğrafyası ile Ermeni edebiyatını öğretmekte ve böylece Ermenilerin milli bilinç oluşumuna katkı sağlamaktaydılar. Fakat ilginç olan bu bölgede yaşayan Ermenilerin, Ermenice yerine Türkçe konuşmalarıydı. Bu da kolejin resmi dilinin Türkçe olmasının en önemli nedenlerinden biriydi. Öğrenciler Ermenice bilmemekteydi. Ermeniler, kolej sayesinde dünyaya açılmışlar ve ayrıca Ermeniceyi de öğrenmişlerdir. Kolej mezunlarının birçoğu Amerika ve Avrupa'ya giderek buralarda çalışmışlar veya eğitimlerini devam ettirmişlerdir.

⁶¹ Frank Andrews Stone, *Academies for Anatolia*, University Press of America, London, 1984, s. 155.

⁶² Stone, (1977), a.g.m., s. 24.

⁶³ Uygur Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 148.

⁶⁴ Stone, (1977), a.g.m., s. 10.

Ancak yine burada tanıştıkları bazı Ermeni örgütlerinin düşüncelerini de Türkiye'ye taşımışlardır.

Bilindiği gibi 19. yüzyılda Türk-Ermeni ilişkilerinde başlayan yozlaşmanın temelinde dış etkenlerin rolü yadsınamayacak düzeydeydi. Yine misyonerlerin açmış olduğu bu okullarda yetişenlerin ayrılıkçı Ermeni örgütleriyle ilişkileri birçok kaynakta ifade edilmektedir. Merkezi Türkiye Koleji'nde de benzer durumların söz konusu olduğu bilinmektedir. Osmanlı hükümetince yapılan soruşturmalarda kolej öğretmenlerinin ve öğrencilerinin Ermeni örgütleriyle ilişkisi de sık sık vurgulanmaktadır. Kurtuluş savaşı döneminde Ermenilerin Fransız üniforması giyerek Türklerle savaşması ve misyonerlerin işgalcilerle olan ilişkisi, savaş sonrası için bu kurumların Türkiye'de kalmasını da güçleştirmiştir.

Misyoner yüksek okullarının Osmanlı tarihinde oynadıkları role ilişkin değerlendirmelerde, Robert Koleji'nin Bulgar Komitecilere lider yetiştirdiği, Beyrut Amerikan Protestan Koleji'nin de Arap Milliyetçiliği fikrini geliştiren ve Arap milliyetçilik hareketinin liderliğini yapan kişileri yetiştirdiği belirtilmektedir. Merkezi Türkiye Koleji'nin ise Ermenilerde bir ulusal bilinç yaratma amacıyla ortaya çıktığı görülmektedir.

Kolej resmi dil olarak her ne kadar Türkçeyi kabul etmiş olsa da okul programında yoğun bir biçimde Ermenice ve İngilizce öğretilmekteydi. Kolej'in her zaman Protestan Hıristiyanlık ilkelerine bağlı bir Hıristiyan koleji olacağı sık sık dile getirilmekteydi. Misyonerler için Merkezi Türkiye Koleji, Harvard ve Yale Üniversitelerinin *New England'da* üstlendiği görevi Ortadoğu'da üstlenecekti.

KAYNAKÇA

A.B.C.F.M., Reel, 668; No: 35, 36, 43, 82, 83, 87, 379, 386.

A.B.C.F.M., Reel, 661; No: 455, : 456, 459, 232.

A.B.C.F.M., Reel, 667, No: 132, 139.

A.B.C.F.M., Reel, 666, No: 55, 88, 133.

A.B.C.F.M., Reel, 646, No: 379.

A.B.C.F.M., Reel, 673, No: 800.

BOA., DN 226, SN. 10, T. Ş. 2. 1322/2.

BOA., AMKT, MHM, 713/30.

Catalogue of Central Turkey College at Aintab, Presses of H. Matteosian Bible House
Constantinople, 1901.

Central Turkey College The Year Before The War, College Press, 1914.

Missionary Herald, "Central Turkey Mission", volume 108, December, 1912.

- BARLAS, Uğuroğlu (1971). *Gaziantep Tıp Fakültesi Tarihi ve Azınlık Okulları*, Gaziantep Kültür Derneği Yayınları, Gaziantep.
- BARLAS, Uğuroğlu (1992). “Osmanlı Döneminde Gaziantep’te Kurulan İlk Tıp Fakültesi”, *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi, İstanbul, 17-19 Şubat 1988*, TTK, Ankara, 127-136.
- BAYRAK-MARAŞ, Samet-Erol, “Gaziantep’te Doktorlar ve Sağlık, Opr. Dr. Ahmet Hurşit Battal ile Bir Röportaj”, *Yöre Dergisi*, c.1, Gaziantep s.1-12.
- BAYTOP, Turhan (2003). *Antep'in Öncü Hekimleri Merkezi Türkiye Koleji Tıp Bölümü ve Antep Amerikan Hastanesi*, SEV Yayınları, İstanbul.
- EDDY, David Brewer (1913). *What Next in Turkey Glimpses of The American Board's Work in The Near East*, The American Board Boston, Ma.
- GOODSELL, Fred Field (1916). “Shepard of Aintab The Beloved Physician”, *Envelope Series*, vol. XIX, July, no. 2, Boston, 5-31.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur (1988). “Osmanlı İmparatorluğunda XIX. Yüzyılda Amerikan Yüksek Okulları”, *Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları*, Bahri Savcıya Armağan’dan Ayrı Baskı, Ankara, 305-326.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur (2000). *Anadolu'daki Amerika*, İmge Kitabevi, Ankara.
- RIGGS, Alice Shepard (1920). *Shepard of Aintab*, Interchurch Press, New York.
- SARAFIAN, Kevork A. (1957). *A Briefer History of Aintab*, Published by Union of the Armenians of Aintab.
- SMITH, Judson (1900). “Central Turkey College at Aintab”, *Herald Missionary*, Vol., 96, June, Date, 223-228.
- STONE, Frank Andrews (1977). The Educational “Awakening” Among *The Armenian Evangelicals of Aintab, Turkey: 1845-1915*, *The Society for Armenian Studies at the Eleventh Annual Meeting of the Middle East Studies Association*, New York, N. Y., November 10-12, 1-35.
- STONE, Frank Andrews (1984). *Academies for Anatolia*, University Press of America, London.
- TAŞKIN, Faruk (2011). “Antep’te Bir Misyoner Hekim: Dr. Fred D. Shepard (1855-1915)”, *Lokman Hekim Journal of Medical History and Folk Medicine*, Vol 1, No 3 (2011), s. 22-27.
- YELKEN, Hasan (1997). “Gaziantep Amerikan Koleji”, *Dentus Dergisi*, S. 9, Eylül, Gaziantep, 27-31.

Ek 1: Merkezi Türkiye Koleji'nin Bilimler Bölümü Ders Programı (1901)⁶⁵

Dersler (Course)	Birinci Sınıf (Freshman)	İkinci Sınıf (Sophomore)	Üçüncü Sınıf (Junior)	Son Sınıf (Senior)
Hıristiyanlık Öğretimi	Act and Epistles 18 (2)	İncil Çalışmalarına Giriş 18(2)	İlmihal 18(2)	Hıristiyanlığın Kanıtları 18(2)
Fen Bilimleri		Fizik 36(3)	Kimya 18(3) Astronomi 18(3)	Maden Bilimi 12(3) Jeoloji 24(3)
Matematik	Geometri 18(4) 18(3)	Trigonometri 18(3)	Mekanik 18(3)	
Biyoloji	Botanik 18(3)	Zooloji 18(4)	Fizyoloji 18(3)	Biyoloji Semineri 9(2)
Tarih	Antik Tarihi 18(3)	Orta Çağ ve Modern Tarih 36(3)	XIX. yy. Tarihi 18(3)	Tarihin Anlamı 18(2)
Felsefe			Psikoloji-Mantık 36(3)	Felsefe Bilimi 18(3)
Ekonomi		Muhasebe 18(3)	Türk Kanunları 18(4)	Politik Ekonomi 18(5)
Filoloji I	Türkçe 27(3)	Türkçe 9(3)	Türkçe 9(3)	
Filoloji II	Ermenice 27(3)	Ermenice 9(3)	Ermenice 9 (3)	
Filoloji III	İngilizce 36(3)	İngilizce 18(3)	İngilizce 9(3)	
Filoloji IV	Fransızca 36(3)	Fransızca 36(3)	Fransızca 36(3)	Fransızca 36(4)
Filoloji V				Yunanca 36(4)
Konuşma Sanatı	36 (1)	36 (1)	36 (1)	36 (1)
Müzik	36 (2)	36 (2)	36 (2)	
Tez Çalışması				Tez çalışmaları

Ek 2: Merkezi Türkiye Koleji Tıp Bölümü Ders Programı (1886)⁶⁶⁶⁵ Catalogue of Central Turkey College at Aintab, s. 17.

I. Sınıf (Freshman)	II. Sınıf (Sophomore)	III. Sınıf (Junior)	IV. Sınıf (Senior)
Anatomi	Anatomi	Tıp Pratiği ve Fiziki Muayene	Tıp Pratiği
Histoloji	Fizyoloji	Genel Cerrahi	Kadın Doğum
Biyokimya	Histoloji	Tıbbi Bitkiler Bilimi	Göz Hastalıkları
Dissecstion	Materia Medica	Üroloji	Kulak Hastalıkları (<i>Otoloji</i>)
	Genel Patoloji	Hastane Uygulaması	Pratik Anatomi
	Eczacılık		Adli Tıp
	Dissection		Hijyen
			Hastane Uygulaması

⁶⁶ A.B.C.F.M., Reel, 646, No: 540.

Kolej'e Devam Eden Öğrencilerin Yıllara Göre Dağılımı (1876-1921)⁶⁷

Öğrenciler							
Yıllar	Hazırlık	Kolej	Tıp	Master	Toplam	Yatılı	Gündüzlü
1876-77	27	11			38 ⁶⁸		
1877-78			14		59 ⁶⁹		
1878-79			12 ⁷⁰		80 ⁷¹		
1879-80			7		80		
1880-81	32	44	12 ⁷²		86 (88) ⁷³ (87) ⁷⁴		
1881-82	20	53	11		84		
1882-83					94		
1883-84	38	46	18 ⁷⁵		102 ⁷⁶		
1884-85	51	57	19 ⁷⁷		(127) ⁷⁸ 142		
1885-86					125		
1886-87					108 (102) ⁷⁹		
1887-88	18	53	7		78		
1888-89	29	55			84 (74) ⁸⁰		
1889-90	51	47			98		
1890-91	46	48			94		
1891-92	55	44			99		
1892-93					90		
1893-94	54	54			108 ⁸¹		
1894-95					127		
1895-96					150 (160) ⁸²		
1896-97	75	67			142	41 ⁸³	101 ⁸⁴
1897-98					152		
1898-99	72	85			168	73 ⁸⁵	95 ⁸⁶
1899-	46	88			124 (133) ⁸⁷	52 ⁸⁸	72

⁶⁷ Kaynak: A.B.C.F.M., Reel, 668, No: 35.

⁶⁸ A.B.C.F.M., Reel, 668, No: 35.

⁶⁹ a.g.e.

⁷⁰ Stone, (1977), a.g.m., s. 16.

⁷¹ Stone, a.g.m.

⁷² Smith, a.g.m., s. 227.

⁷³ Smith, a.g.m.

⁷⁴ A.B.C.F.M., Reel, 646, No: 147.

⁷⁵ A.B.C.F.M., Reel, 673, No: 800.

⁷⁶ a.g.e.

⁷⁷ A.B.C.F.M., Reel 646, No: 130.

⁷⁸ a.g.e.

⁷⁹ A.B.C.F.M., Reel, 646, No: 139.

⁸⁰ *Central Turkey College The Year Before The War*, s. 9.

⁸¹ A.B.C.F.M., Reel, 652, No: 256.

⁸² Smith, a.g.m., s. 227.

⁸³ A.B.C.F.M., Reel, 652, No: 466.

⁸⁴ a.g.e.

⁸⁵ A.B.C.F.M., Reel, 652, No: 468.

⁸⁶ a.g.e.

1900							
1900-01					135		
1901-02	52	72			124 (129) ⁸⁹	49 ⁹⁰	80 ⁹¹
1902-03	54	75		2	131		
1903-04	84	80		1	165		
1904-05	77	88		3	168		
1905-06	63	83		12 ⁹²	148 (144) ⁹³	79 ⁹⁴	65 ⁹⁵
1906-07	76	90			(166) ⁹⁶ 160 ⁹⁷	83 ⁹⁸	83 ⁹⁹
1907-08	80	94		1	175 (196) ¹⁰⁰ (178) ¹⁰¹	90 ¹⁰²	88 ¹⁰³
1908-09	95	110			205	97	108 ¹⁰⁴
1910-11	111	68			179 ¹⁰⁵		
1911-12	156	88		2	246 ¹⁰⁶		
1912-13	128	91			219 ¹⁰⁷		
1913-14	138	94			232 ¹⁰⁸		
1914-15					100 ¹⁰⁹		
1915-16					200 ¹¹⁰		
1919					400 ¹¹¹		
1921					60 ¹¹²		

⁸⁷ A.B.C.F.M., Reel, 661, No: 456.

⁸⁸ *Missionary Herald*, "Central Turkey Mission, The College", Volume 96, October, 1900, s. 406.

⁸⁹ A.B.C.F.M., Reel, 661, No: 261.

⁹⁰ a.g.e.

⁹¹ a.g.e.

⁹² *Missionary Herald*, "Aintab", volume, 102, 1906, April s. 186.

⁹³ A.B.C.F.M., Reel, 661. No: 266.

⁹⁴ a.g.e.

⁹⁵ a.g.e.

⁹⁶ A.B.C.F.M., Reel, 661, No: 277.

⁹⁷ A.B.C.F.M., Reel, 661, No: 272.

⁹⁸ A.B.C.F.M., Reel, 661, No: 277.

⁹⁹ a.g.e.

¹⁰⁰ A.B.C.F.M., Reel, 673, No: 390.

¹⁰¹ A.B.C.F.M., Reel, 661, No: 338-348.

¹⁰² a.g.e.

¹⁰³ a.g.e.

¹⁰⁴ a.g.e.

¹⁰⁵ Central Turkey College The Year Before The War, s. 35.

¹⁰⁶ a.g.e.

¹⁰⁷ a.g.e.

¹⁰⁸ a.g.e.

¹⁰⁹ Stone, (1977), a.g.m., s. 23.

¹¹⁰ A.B.C.F.M., Reel, 668, No: 87. Bu rakam net olarak verilmeyip, 200'ün aşamadığı belirtilmektedir.

¹¹¹ Riggs, a.g.e., s. 197.

¹¹² Stone, (1977), a.g.m., s. 24.

Ek 3: Merkezi Türkiye Koleji'nde Okuyan Öğrencilerin Dinsel Yapısı¹¹³

DİNLER							
Yıllar	Protestan	Gregoryen	Ortodoks	Katolik	Müslüman	Mormon	Diğer
1890-91	75	19					1
1896-97	70	68		1	3		
1898-99	83	78	1	1	4		
1899-1900	80	42	1	1			
1902-03	80	41	1	1			
1905-06	93	48					
1907-08	144	62	1			1	
1908-09	127	66	2		10		
1910-11	158	52			8		
1911-12	154	74			16		2
1912-13	142	71			3		3
1913-14	146	75			8		3

Ek 4: Mezunların Mezuniyet Sonrası Çalışma Alanları ve İkametleri¹¹⁴

Yıllar	1880-84	1885-89	1890-94	1895-99	1900-04	1905-09	1910-14	
MEZUN								Toplam
Yaşayan	22	35	39	46	65	67	71	345
Ölü	10	10	6	11	7	4	0	48
Toplam	32	45	45	57	72	71	71	393
MESLEK								
Papazlık	7	14	7	8	12	11	10	69
Eğitim	5	7	5	12	14	11	30	84
Tıp	10	9	12	16	14	20	10	91
Eczacılık	2	2	0	3	7	5	1	20
Dişçilik	1	1	1	0	0	0	1	4
Hukuk	1	2	0	0	3	1	3	10
Mühendislik	1	2	3	2	1	1	7	17
Ticaret	4	6	15	8	17	9	3	62
Diğer	1	2	2	8	2	4	2	21
Bilinmeyen					2	9	4	15
Toplam	32	45	45	57	72	71	71	393

¹¹³ A.B.C.F.M., Reel, 652, No: 75. A.B.C.F.M., Reel, 652, No: 466. A.B.C.F.M., Reel, 652, No: 468. A.B.C.F.M., Reel, 661, No: 338-348. Central Turkey College The Year Before The War, College Press, 1914, s. 35.

¹¹⁴ Central Turkey College The Year Before The War, s. 38.

İKAMET								
Türkiye	24	20	19	40	59	47	58	267
Dışardan	8	25	26	17	13	24	13	125
Toplam	32	45	45	57	72	71	71	393
Mezunlar								
Kolej	32	43	45	59	72	69	63 ¹¹⁵	
Tıp	8	11						19
Toplam	40	54	45	59	72	69	63	402

¹¹⁵ *Central Turkey College The Year Before The War*, s. 10.